

Университет за национално и световно стопанство
Катедра „Икономическа социология“

*University of National and World Economy
Department Economic Sociology*

Мария Станиславова Брестничка

ОЦЕНКА НА НАГЛАСИТЕ КЪМ ТЕЛЕСНОТО НАКАЗАНИЕ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

по научна специалност „Социология“

Научен ръководител: проф. д.с.н. Елка Николаева Тодорова

София

2021

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Икономическа социология” при Общикономически факултет към Университет за национално и световно стопанство на 14.01.2021 г., с необходимия кворум за вземане на решения и с пълно мнозинство на гласувалите с „да” (Протокол № 271). Авторът е задочен докторант към същата катедра, съгласно заповед № 1210/16.05.2017г.

Дисертационният труд е в общ обем от 215 страници, от които 188 страници са основен текст. Състои се от увод, изложение в три глави, заключение, списък с използвана и цитирана литература и две приложения. Използваните и цитирани източници включват: 84 заглавия (на български и английски език), 17 национални и европейски нормативни документа, 2 становища, 6 медийни публикации и 10 интернет страници и платформи. В текста са представени 25 фигури, 3 таблици и 16 графики, чрез които се визуализират основните данни, теоретичен подход и концептуални иновации на автора.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 18.05.2021 г. от 10.00 ч. в зала 2032А „Научни съвети” на Университет за национално и световно стопанство – София, на заседание на научно жури, определено със заповед на ректора. Материалите по защитата са на разположение за интересующите се в Дирекция „Наука” на Университет за национално и световно стопанство, както и на интернет страницата на Университета – www.unwe.bg

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
ОБЩОИКОНОМИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИКОНОМИЧЕСКА СОЦИОЛОГИЯ“

МАРИЯ СТАНИСЛАВОВА БРЕСТНИЧКА

**ОЦЕНКА НА НАГЛАСИТЕ КЪМ ТЕЛЕСНОТО
НАКАЗАНИЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по научна специалност „Социология“

Научен ръководител	Проф. д.с.н. Елка Тодорова
Научно жури	Проф. д.с.н. Елка Тодорова
	Доц. д-р Георги Петрунов
	Проф. д.с.н. Емилия Ченгелова
	Проф. д.с.н. Валентина Златанова
	Проф. д-р Ирина Колева
Резерви	Проф. д-р Мария Стоянова
	Доц. д-р Теодор Дечев
Рецензенти	...
	...

София, 2021

СЪДЪРЖАНИЕ
на АВТОРЕФЕРАТА
на дисертационния труд

I.	Обща характеристика	...2
	1. Актуалност на темата и проблематиката	...2
	2. Цел и задачи	...4
	3. Изследователска теза и хипотези	...5
	4. Обект на изследване	...6
	5. Методи на изследване	...6
	6. Ограничения на изследването	...6
II.	Структура и съдържание	...7
	1. Структура	...7
	2. Съдържание на дисертационния труд	...7
III.	Синтезирано изложение	...10
IV.	Справка за научни приноси	...51
V.	Публикации и разпространение	...52
VI.	Декларация за академична лоялност	...52

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА

1. Актуалност на темата и проблематиката

Нагласите към телесното наказание над деца са сложна тема, която често предизвиква обществени дебати и провокира личните избори на родителите във възпитанието и отглеждането на техните деца. В същото време, нагласите към телесното наказание са тясно обвързани с нагласите към децата като човешки същества и личности като цяло. От една страна, в огромната част от случаите родителите са тези, които биологично създават децата и първи носят отговорността за техния живот, здраве, развитие и щастие. Тази специфична роля на родителя е съпътствана с непрестанно вземане на решение за живота, здравето и развитието на детето, осмисляне и оценка на тези решения. Наред с това се прибавят и очакванията на близкия кръг, общността и обществото за това какво означава да бъдеш „добър родител“. От друга страна, често повдигането на темата в общественото пространство или дори в частен разговор среща съпротива, свързана обикновено с уважението към културните норми, част от които е и пляскането, заедно с неизменното посочване на правото на родителя да избира възпитателните подходи, които прилага спрямо децата си. Всичко това, обаче, не е достатъчно да отговори на въпроса защо докато телесната саморазправа между възрастни се смята за недопустима, често пъти налице е готовност с възпитателна цел да бъдат удряни най-зависимите членове на обществото за тяхно добро, с надеждата, че това ще доведе до търсените възпитателните последици. Нещо повече, промяната на нагласите към тази практика изглежда особено трудна.

Темата за нагласите към телесното наказание, използвано като възпитателна мярка над деца, е актуална и значима, тъй като е пряко обвързана с възпитанието и социализацията на децата. Нагласите към телесното наказание и как те се вписват в сложните нагласи и социални норми, които родителството създава и спазва, имат влияние както върху физическото и психично здраве на децата, така и върху това на родителите, както и върху изграждането и развитието на взаимоотношенията в семейството. Нещо повече - днес промяната на нагласите към телесното наказание среща сериозно предизвикателство не толкова в ригидността на нагласите на хората, колкото в масираните кампании за връщане на консервативното разбиране за правото на притежание на децата от

страна на възрастните (най-често родители). Тези кампании са пряко обвързани и с подобни послания по отношение на жените, уязвимите групи и демократичните ценности. И докато преди няколко години техните послания изглеждаха по-скоро като маргинални позиции без значимо обществено влияние, днес, и особено в България, те могат да бъдат разглеждани като съществен фактор при формирането на нагласи към децата като личности и хора. Така на практика днес смело може да се каже, че сме свидетели и участници в борба на идеологии, в която наред с променящите се политически, икономически и обществени отношения, налице е сблъсък между усилията за утвърждаване на разбирането за децата като хора и добре организирани и структурирани кампании, насочени към връщане на разбирането за собственост на едни хора над други. Настоящата разработка разглежда нагласите към телесното наказание като своеобразен фокус, показващ развитието на тези процеси, без да претендира за изчерпателност.

Изследването на вероятността от промяна на нагласите към телесното наказание вследствие на едни или други мерки е научно и социално предизвикателство. **Настоящата разработка приема това предизвикателство като изследователски проблем**, който чрез различни подходи и анализи на ефектите от провеждани политики и прилагани интервенции в български и международен контекст да установи същността на нагласите към телесното наказание, тяхната динамика, както и факторите, които стоят зад нея. Необходимостта от изследване произтича и от липсата на достатъчно проучвания по темата що се отнася до България – докато в световен план темата е разглеждана и проследявана най-вече от международни организации, фокусирани върху детското благосъстояние, то у нас липсва ясна общоприета концепция по отношение на необходимостта от планиране и провеждане на политики, свързани с премахването на т.нар. минимално насилие над деца, а оценката и проследяването на нагласите към телесното наказание и факторите, които им влияят, остава приоритет основно за граждански организации и обикновено се разглежда предимно в парадигмите на психологията и социалната работа. Допълнително, изследователският интерес, представен в дисертацията, е провокиран и от единствения опит в последните 20 години да бъдат предприети мерки на национално ниво по отношение на телесното наказание, прилагано в семейна среда, който е категорично прекратен вследствие на организирани кампании срещу политиките за гарантиране на правата на децата и в подкрепа на семействата, започнали интензивно през 2019 година.

2. Цел и задачи

Цел

Изследването има за цел да направи оценка на социалното въздействие на политиките и кампаниите за промяна на нагласите към телесното наказание, прилагано като възпитателна мярка върху деца, като изясни факторите, които влияят върху нагласите, както и характера на влияние, което тези интервенции, провеждани от различни организации, упражняват върху тях.

Подцели:

- Да направи оценка на нагласите към телесното наказание в България.
- Да изследва политики и кампании, насочени към влияние върху нагласите към телесното наказание у нас и в международен план.
- Да дефинира съвкупност от фактори, които влияят върху промяната на нагласите към телесното наказание.
- Да предложи модел, обвързващ промяната на нагласите с определени интервенции за социално въздействие.

Задачи:

- Да се дефинират границите на понятието „телесно наказание“.
- Да се направи оценка на нагласите към социалния феномен „телесно наказание“.
- Да се направи избор на български и международни политики и кампании, насочени към промяна на нагласите към телесното наказание като възпитателна мярка в семейна среда, които да са обект на анализ в изследването.
- Да се изясни социалната среда, в които са приложени тези политики и кампании и нейното влияние върху ефекта от тях.

- Да изследва промяната в нагласите към телесното наказание в България в петгодишен период.
- Да изследва усилията, насочени към промяната на нагласите, на които България става обект в последните пет години.
- Да разработи теоретичен модел за оказване на успешно въздействие върху нагласите към телесното наказание.
- Да се предложи и направи оценка на приложимостта на модела за формулиране на политики и кампании, влияещи върху нагласите към телесното наказание.

3. Изследователска теза и хипотези

Основната теза на дисертационния труд е, че **социалното влияние на политиките и кампаниите за промяна на нагласите към телесното наказание, ориентирано към детското благосъстояние и благосъстоянието на родителите, изисква достигането на обществен консенсус за недопустимостта на тази възпитателна мярка.**

За доказването на тази теза настоящият научен труд следва да провери **следните хипотези:**

- Нагласите към телесното наказание са тясно обвързани с нагласите към децата и родителството.
- Налице е съществена промяна в нагласите в рамките на едно поколение родители.
- Усилията, насочени към пряко въздействие върху нагласите, включително кодифицирането на забрана на употребата на телесно наказание, не са достатъчни за осигуряването на социална промяна в интерес на децата и родителите.
- Влиянието на политиките и кампаниите за промяна на нагласите е тясно обвързано с избора на подход от гледна точка на мястото на родителите в планираните интервенции.
- За устойчива промяна на нагласите към телесното наказание, е необходимо приемане и активно спазване на социална норма, която не допуска използването му и го замества с позитивни методи на възпитание.

4. Обект на изследване

Обект на научното изследване е социалното въздействие на политиките и кампаниите за промяна нагласите към телесното наказание над деца като възпитателна мярка.

5. Методи на изследване

В настоящия дисертационен труд е извършен обзор на научна литература и изследвания по тематиката на предмета на изследването. Осъществен е кабинетен анализ (desk research) на документи и изследвания, свързани с изследвания обект. Направен е сравнителен анализ чрез вторичен анализ на емпирични данни от две национално представителни проучвания на нагласите към телесното наказание, проведени съответно през 2013 и 2018 година. Включено е описание на отделен случай (case study). На базата на изследването е предложен теоретичен модел на въздействие върху нагласите към телесното наказание.

6. Ограничения на изследването

Първото ограничение на изследването се отнася до времевия обхват – анализът е съсредоточен предимно върху нагласите на настоящото поколение родители и обхваща периода 2009 – 2019 г., като сравнителният анализ, който дава подробна информация е съсредоточен върху периода 2013 – 2018 г., а описанието на случай – върху 2019 г.

Второто ограничение на изследването се отнася до съсредоточаване на изследването предимно върху нагласите на родителите. Обектът на нагласите, разгледан от настоящия дисертационен труд, има влияние както върху родителите, така и в особено голяма степен, върху децата. Независимо от това, изследването на нагласите към телесното наказание на самите деца остава логична и важна следваща стъпка за изследователска работа.

Третото ограничение на изследването произтича от чувствителността на темата. Изборът на възпитателни подходи, и особено що се отнася до телесното наказание, е многопластов процес, който е натоварен с вътрешни конфликти и социални очаквания, което създава тенденция за социално желателни отговори или отказ от участие на изследваните лица.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ

1. Структура

Дисертационният труд е структуриран съобразно възприетия методологически подход, цели и задачи. Общият обем е 215 страници и се състои от увод (5 страници), изложение в три глави (176 страници), заключение (9 страници), списък с използвана и цитирана литература (10 страници) и две приложения (8 страници). Използваните и цитирани източници включват: 84 заглавия (на български и английски език), 17 национални и европейски нормативни документа, 2 становища, 6 медийни публикации и 10 интернет страници и платформи. В текста са представени 25 фигури, 3 таблици и 16 графики, чрез които се визуализират основните данни, теоретичен подход и концептуални иновации на докторанта.

2. Съдържание на дисертационния труд

Използвани съкращения

Списък на основни фигури и графики

Увод

1. Научен принос
2. Теза на дисертационния труд. Обект, цел и задачи на изследването.

I глава: Нагласи към телесното наказание. Теоретичен обзор.

1. Връзките между нагласи и действие.
 - 1.1. Нагласи и социални норми
 - 1.1.1. Основни фактори за формиране на нагласите
 - 1.1.2. Социалните норми като фактор за формиране на нагласи
 - 1.2. Значението на социалните мрежи
 - 1.3. Социалните медии като социални мрежи онлайн
2. Защитата от телесно наказание като право

- 2.1. Дефиниране на понятието „телесно наказание“
 - 2.2. Фактори, влияещи върху динамиката на нагласите към правото на защита от телесно наказание.
 - 2.2.1. Кодифициране на забраната за телесно наказание.
 - 2.2.2. От пълна забрана към промяна на нагласи.
 - 2.2.3. Връзката между религиозността на родителите и прилагането на телесно наказание.
 - 3. Българският контекст
 - 3.1. Правна рамка
 - 3.2. Нагласи към използването на телесно наказание в България
 - 3.3. Семейството
 - 3.4. Влиянието на гражданското общество
- Изводи от първа глава

II Глава: Динамика на нагласите на родителите към телесното наказание в България. Фактори и процеси.

- 1. Промяната на нагласите към телесното наказание
 - 1.1. Методология
 - 1.2. Подбор на индикатори
 - 1.3. Система за оценка
 - 1.4. Оценка на данните от изследванията
 - 1.4.1. Отглеждане и възпитание
 - 1.4.2. Фактори и последствия от телесното наказание
 - 1.4.3. Външни фактори
 - 1.5. Изводи
- 2. Отделен случай: кампания срещу проект на Стратегия за детето (2019 - 2030)
 - 2.1. Кампанията срещу проект на Стратегия за детето
 - 2.2. Описание на средата
 - 2.3. Анализ
 - 2.3.1. Основни точки на интервенция
 - 2.3.2. Подходи

2.4. Изводи

Изводи от втора глава

III Глава: Създаване на теоретичен модел на въздействието върху нагласите към телесното наказание

1. Обективна потребност от конструирането на теоретичен модел
 - 1.1. Компоненти на нагласите
 - 1.2. Подходи
 - 1.3. Структура на взаимодействие
2. Теоретичен модел на въздействие
 - 2.1. Теоретичен модел на въздействие
 - 2.2. Условия за прилагане на модела при планиране на интервенции
 - 2.3. Приложимост
 - 2.4. Ограничения

Изводи от трета глава

Заклучение

Нагласите към телесното наказание: общи изводи

Предложения за използване на резултатите и виждания за насоките за последваща работа.

Използвана литература

Приложения

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ

Увод на дисертационния труд

В увода е обоснована практическата, теоретико-методическата и емпирико-изследователската актуалност на темата и проблематиката. Формулирани са обектът, целта и подцелите, задачите, изследователската теза и хипотези и ограниченията на дисертационната работа. Направен е преглед на научните приноси.

Използваният подход изследва и оценява не само нагласите към телесното наказание, факторите, които влияят върху тяхната динамика и социалното въздействие вследствие на различни интервенции, но и изключително интересното противоречие, в което от едната страна стои общественото съгласие и обединение около принципната позиция на отричане на насилието над деца, а от друга – понякога крайно поляризираното мнение по отношение на допустимостта на това да удариш дете с възпитателна цел.

Първа глава: Нагласи към телесното наказание. *Теоретичен обзор.*

Първа глава си поставя за цел да даде основните понятия и налична информация по отношение на нагласите към телесното наказание и факторите, които влияят върху тях както в световен план, така и конкретно в България. Направен е **обзор и систематизация на част от основните теоретични възгледи, концепции и подходи по отношение на връзката между нагласи и действие**. Изяснено е **разбирането на значимостта на темата за нагласите към телесното наказание по отношение на социалните процеси**, от една страна, в семейството между родители и деца, и от друга, за общественото разбиране за децата като хора и личности. Направен е **преглед и анализ на наличната информация за България** по отношение на правната рамка, нагласите и предприетите мерки и политики по отношение на нагласите и честотата на прилагане на телесното наказание в семейна среда.

1. Връзките между нагласи и действие

1.1. Нагласи и социални норми

Оценката на нагласи е ключов компонент от разбирането на предпоставките за поведението на индивидите и съвместното им съществуване в социални групи. Самото дефиниране на нагласите, обаче, остава не съвсем хомогенно според различните парадигми, които го обсъждат. Разгледани са поведенческата, когнитивната и психоаналитичната парадигма. За целите на труда е прието разбирането, предложено от т.нар. ABC модел – афективен, поведенчески и когнитивен компонент (**affective, behavioral, cognitive**)¹. Като основни параметри за оценка на нагласите са описани използваните в поведенческата и когнитивната парадигма валентност, която е свързана с поведение на търсене или избягване на обекта на нагласите; степен на предпочитане (сила); продължителност; стабилност; както и въведените от психоаналитичната школа съзнаваност/ несъзнаваност и рационалност/ ирационалност.

Направено е уточнението, че от социологическа перспектива нагласите имат по-скоро оценъчен характер като предопределящи или оценъчни преценки, съсредоточавайки се по-скоро върху социалните им аспекти². В този случай, те са по-често разглеждани в контекста на концепциите на толерантност и доверие през разбирането за техния нормиращ характер с оглед на оценъчния им компонент.

1.1.1. Основни фактори за формиране на нагласите

Прегледът на факторите за формиране и динамика на нагласите ги разпознава като сложни и абстрактни конструкти. Направен е преглед на факторите на индивидуално ниво, като е отделено внимание върху когнитивните и афективните³, както и върху честотата, с която индивидите се сблъскват с обекта, като повишаването на честотата е обвързано със силата на нагласите⁴. На социално ниво, разгледани са ценностите, моралните норми, вярванията и значението на референтността на групата за индивида, включително значението на

¹ Breckler, S.J., 1984. "Empirical validation of affect, behavior, and cognition as distinct components of attitude". *Journal of Personality and Social Psychology*. 47(6), с. 1191–1205.

² Voas, D., 2013, Towards a Sociology of Attitudes, *Sociological Research Online*, 19 (1) 12

³ Schafer, R., J. Tait, 1986, A Guide for Understanding Attitudes, North Central Region Extension Sociology Publication, с. 7

⁴ Zajonc, R. B., 1968, Attitudinal effects of mere exposure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, с. 1–27

семейството при формирането на нагласите на детето⁵. Разгледани са и факторите на факторите на контекста - културата и традициите, както дори езикът⁶.

1.1.2. Социалните норми като фактор за формиране на нагласи

Обърнато е внимание върху широкия спектър на конструктите, които влияят върху социалното поведение на хората, сред които са както нагласите, така и социалните норми, убеждения, вярвания и ценности⁷. Направено е уточнението, че разликите във формирането и функционирането им предполагат различен подход както при оценката им, така и при планирането на политики и въобще действия, целящи тяхната промяна, ако те водят до нараняващи практики (harmful practices), какъвто е случаят с телесното наказание. Социалните норми са разглеждани като фактор и, съответно, предиктор за поведението на хората, групите и обществата⁸. В същото време, направено е уточнението, че съществуващите инструменти за измерване на нагласите и социалните норми остава открит⁹.

1.2. Значението на социалните мрежи

Социалните мрежи са разгледани от гледна точка на тяхната обвързаност със степента на сходство и сила на нагласите. с Разгледани са теориите на Фестингер и Клайн¹⁰, според които индивидите се влияят от социалните мрежи, към които принадлежат, като включително при наличието на достъпна обективна информация, предпочитат

⁵ Bronfenbrenner, U., P. Morris, 2006, The bioecological model of human development. в W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), Handbook of child psychology, Vol. 1: Theoretical models of human development, с. 793-828

⁶ Schafer, R., J. Tait, 1986, A Guide for Understanding Attitudes, North Central Region Extension Sociology Publication, с. 7

⁷ Пак там

⁸ Напр., Bicchieri, C., A. Marini, 2015, Ending female genital cutting: The role of macro variables (Working Paper). Behavioral Ethics Lab: University of Pennsylvania; Chit Ko Ko, 2013, Perception on corporal punishment to children – A case study for learning program on advances in social norms and implications for programming. Penn-UNICEF Social Norms, Social Change Paper

⁹ G. Mackie, Moneti, F., Shakya H., Denny E., 2015, What are Social Norms? How are They Measured?, UNICEF / University of California, San Diego, Center on Global Justice,

¹⁰ Klein, W. M., 1997, Objective standards are not enough: Affective, self-evaluative, and behavioral responses to social comparison information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, с. 763–774.

сравнителната информация по отношение на нагласите на околните¹¹. В същото време, разгледани са и относителните нива на различия на нагласите, които групите запазват, включително по отношение на ефекта на влияние на малцинството, описано от Московичи¹². В същото време, от значение е говорителят на малцинството и доколко мнозинството се идентифицира с него¹³.

Разгледана е теорията за мрежовото влияние, която дефинира нагласите като системи от причинно взаимодействащи си оценъчни реакции, които се стремят към съгласувано представяне на обекта на отношението и предполага високи нива на клъстъризиране и сходни оценъчни реакции на мрежите на нагласи, които оказват по-силно въздействие от оценки, които имат различен характер¹⁴. Наред с това, индивиди, които са част от социални мрежи, споделящи сходни възгледи, са по-устойчиви на промяна на нагласите¹⁵.

1.3. Социалните медии като социални мрежи онлайн

Ролята на социалните медии във влиянието върху формирането и динамиката на обществените нагласи е формулирано от Блек-Суон и Колменарес така: *„Докато обществото налага и ни насърчава да прекарваме по-голямата част от времето си, поглъщайки огромни количества съдържание, без да остава качествено време за размишление, хората ще бъдат сведени просто до консуматори или потребители на продукти или услуги. Когато тези токсични поведения се автоматизират, нормализират и претеглят, хората и тяхното възприемане на реалността са по-лесни за манипулация, а времето, вниманието и данните на мнозина стават ресурс за малцина.“*¹⁶. Обърнато е внимание върху специфичния начин на функциониране на социалните медии онлайн, който

¹¹ Festinger, L., 1950, Informal social communication. *Psychological Review*, 57, с. 271–282.

¹² Moscovici, S., 1976, Social influence and social change. London: Academic Press

¹³ Maass, A., R.D. Clark, 1988, "Social categorization in minority influence: The case of homosexuality". *European Journal of Social Psychology*. Vol 18, с. 347-367

¹⁴ Dalege, J., D. Borsboom, F. van Harreveld, Han L.J. van der Maas, 2017, Network Analysis on Attitudes: A Brief Tutorial, *Soc Psychol Personal Sci.* 8 (5), с. 528–537.

¹⁵ Visser, P. S., R.R. Mirabile, 2004, Attitudes in the Social Context: The Impact of Social Network Composition on Individual-Level Attitude Strength. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(6), с. 779-795.

¹⁶ Блек-Суон, Л., А. Колменарес, [електр.ресурс], статия [„Промиването на мозъци никога не е било по-лесно“](#), в Стефанова, М., 2019, Дневник, 30 окт.

въпреки, че създават впечатление и имат ефекта на социалните мрежи, не се подчиняват на техните правила, а на технологичен алгоритъм, който има сравнително централизиран контрол. Така алгоритмите създават *„филтрирани балони“*, които показват още от това, което хората харесват, т.е. засилват усещането им за тяхната специфична версия на реалността. Брадшоу и Хауърд наричат този феномен *„ехо-стаи“* (echo-chambers), които представляват обособяване на групи по интереси и вследствие на алгоритмите за оптимизация на съдържанието - *„кълъстърни на потребители със сходно мислене, които, от една страна, са донякъде отделени от останалите в мрежата, а от друга страна, имат по-нисък праг на убеждаване от определен наратив“*¹⁷. Резултатите от лонгитюдното им изследване показват, че за последните три години броят на страните, в които има свидетелства за организирани пропагандни кампании в социалните медии, е нараснал със 150% (от 28 през 2017 до 70 през 2019). Брадшоу и Хауърд определят пропагандата и дезинформацията в социалните медии като *„нарастащо глобално предизвикателство и заплаха за основните човешки права“*.

2. Защитата от телесно наказание като право

2.1. Дефиниране на понятието „телесно наказание“

Разбирането за телесно наказание намира своята дефиниция в концепцията за правата на детето, приета с Конвенцията за правата на детето на ООН – най-бързо и всеобхватно ратифицираният документ в световен мащаб. Специфичната тема за телесното наказание е описана в задължението на държавите да *„предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на физическо или умствено насилие, посегателство или злоупотреба, липса на грижи или небрежно отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуални престъпления, докато то е под грижите на родителите си или на единия от тях, на законния си настойник или на всяко друго лице, на което то е поверено“*¹⁸. Самата дефиниция за телесно наказание може да бъде открита в Общия коментар № 8 (2006) на

¹⁷ Törnberg P., 2018, Echo chambers and viral misinformation: Modeling fake news as complex contagion. *PLoS ONE* 13(9).

¹⁸ Конвенция на ООН за правата на детето, член 19

Комитета на ООН за правата на децата¹⁹: *„телесно“ или „физическо“ наказание е всяко наказание, при което се използва физическа сила и което е предназначено да причини някаква степен на болка или дискомфорт, независимо колко лека е тя*²⁰. Още, Комитетът категорично заявява, че телесното наказание неизменно е унижително.

2.2. Фактори, влияещи върху динамиката на нагласите към правото на защита от телесното наказание

Мерките и механизмите за премахване на телесното наказание са описани от Комитета за правата на детето в четири основни групи: законодателни, мерки за изпълнение, образователни мерки и мерки за мониторинг и оценка. Разгледан е пакетът INSPIRE: Седем стратегии за прекратяване на насилието над деца, разработен съвместно от СЗО, УНИЦЕФ и редица организации, работещи по проблемите с насилието над деца, който дава седем основани на доказателства стратегии за превенцията и справянето с насилието над деца и юноши както от гледна точка на усилията на държавата, така и до участието на гражданския и частния сектор и отделния човек с уточнението, че никой сектор не е в състояние самостоятелно да се справи с пълния пакет от интервенции, необходими за премахването на насилието над деца²¹.

2.2.1. Кодифициране на забраната на телесното наказание

Един от основните фактори, които се потвърждават и от съществуващите данни, е **въвеждането на законова забрана за телесно наказание**. Това е и една от най-широко разпространените и промотирани мерки с оглед на ефекта от нея. За периода от приемането

¹⁹ Коментарът е издаден след взето решение на Комитета през 2001 година за издаване на поредица от коментари във връзка с премахването на насилието над деца като напътствия на държавите – страни по Конвенцията в разбирането на разпоредбите относно закрилата на децата от всички форми на насилие.

²⁰ Без претенции за изчерпателност, като примери са изброени редица телесни наказания: „удряне на децата („плесници“, „шамари“, „шляпване“) с ръка или с пособие – камшик, пръчка, колан, обувка, дървена лъжица и пр. Те обаче могат да включват например ритане, разтърсване или хвърляне на децата, драскане, щипане, хапане, скубане или едновременно силни удари с длани по двете уши, принуждаване на децата да стоят в неудобно положение, горене, попарване или насилствено поглъщане (напр. промиване на устата на детето със сапун или принуждаването му да поглъща лютиви подправки).“.

²¹ INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children, World health organization, 2016 (превод на български, 2019)

на Конвенцията до издаването на Общия коментар Комитетът по правата на децата е отправил препоръки на над 130 държави да забранят телесното наказание както в семейството, така и в други среди. Към 2019 година броят на страните, забравили всякакви насилствени форми на наказание над деца, е 59, докато други 29 са поели ангажимент да ги последват²².

Наблюденията показват, че подобна забрана влияе върху нагласите към телесното наказание като увеличава нетърпимостта към избора на подобна възпитателна мярка, вследствие на което намалява прилагането на насилствените наказания срещу деца и задълбочава разбирането на техните отрицателни последици върху децата. Изследванията показват, че въвеждането на законова забрана води до спад на честотата на почти всички форми на телесно наказание²³, както и до промяна в подкрепата на използването му²⁴. Нещо повече, забраната, придружена с кампании за информираност и подкрепа на родителите води до повишаването на сигналите за насилие над деца и всъщност намаляване на дела на интервенциите, включващи извеждане на дете от семейството с една трета поради предприемането на навременни превантивни мерки²⁵.

2.2.2. От пълна промяна към забрана на нагласи

Приемането на законова забрана е само един от факторите за промяна на нагласите към телесното наказание, който не е достатъчен сам по себе си. Необходими са усилия за промяна на нагласите и практиката. Сред мерките, които Глобалната инициатива предлага наред със забраната, са широкото разпространение и обяснение на закона и неговото приложение, подробни ръководства и подкрепа за всички въввлечени как този закон ще се прилага в най-добрия интерес на детето, включително в рамките на националната и местната система за закрила на детето. В прилагането на всички тези мерки място имат

²² INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children, World health organization, 2016 (превод на български, 2019), с. 32

²³ Bussmann K., C. Erthal, A. Schroth, 2011, „Effects of banning corporal punishment in Europe: a five nation comparison“; *Global pathways to abolishing physical punishment*. New York, с. 299–322

²⁴ Zolotor A.J., M.E. Puzia, 2010, Bans against corporal punishment: a systematic review of the laws, changes in attitudes and behaviours. *Child Abuse Review*, с. 229-247

²⁵ Durrant, J., A., 2000, Generation Without Smacking: the impact of Sweden's ban on physical punishment, Save the Children

широк спектър партньори и публични фигури, които е нужно да бъдат добре координирани. Тези данни са подкрепени и от изследвания и доклади на изследователския център на УНИЦЕФ Иноченти²⁶ и Световната банка²⁷.

2.2.3. Връзката между религиозността на родителите и прилагането на телесно наказание

Макар и специфична, връзката между религиозността на семействата и избора на родителите на прилагат телесно наказание е от интерес за настоящата разработка от гледна точка на връзката между библейските/ религиозни интерпретации на ролята и взаимоотношенията в семейството и нагласите за собственост над децата от страна на родителите. Изследванията показват, че от гледна точка на телесното наказание, от особено значение е уважението (с вариации на страх) и послушанието, придружени от вярването, че човек се ражда изначално грешен. Наред с това, религиозността на родителите се асоциира с по-контролиращи родители и повишено проблемно поведение у децата²⁸. Нещо повече, съществени и систематични съпротиви срещу въвеждането на забрана на телесното наказание (и въобще намесата и регулацията на живота в затворения свят на семействата) са налице именно от страна на религиозни групи, основани на консервативни религиозни разбирания организации, позовавайки се именно на йерархичния модел на взаимоотношения между родители и деца и ненарушимата „святост“ на семейството.

3. Българският контекст

3.1. Правна рамка

България е част от няколко международни договора, както и има сравнително добре развито законодателство по отношение на ограничаване на използването на телесно наказание в институционална среда, кодифицирано в Закона за закрила на детето, Наказателния кодекс

²⁶ Gardner F, P. Montgomery, W. Knerr, 2016, Transporting evidence-based parenting programs for child problem behavior (age 3- 10) between countries: Systematic review and meta-analysis. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*

²⁷ Подкрепа на родителите: Ключов и трансформиращ инструмент на политиките за деца и човешкото развитие. Тенденции в държавите от ЕС и дискусия за политиките в подкрепа на родителството в България. Световна банка, март 2019, с. 6

²⁸ M. Bornstein and al., 2017, 'Mixed blessings': parental religiousness, parenting, and child adjustment in global perspective, *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 58:8, с. 880–892

и др. В същото време, прегледът на българското законодателство показва проблеми по отношение на фактическата забрана на телесното наказание поради липсата на приета правна дефиниция, която води до субективност при определянето на акта на телесно наказание като такъв; друг проблем е, че в практиката за постигането на наказание е необходима жалба от страна на пострадалия²⁹.

Що се отнася до използването на телесно наказание в семейството, налице са по-скоро общи насоки, отколкото целенасочена, систематична политика. Мерки и дейности, насочени към премахването на насилието над деца са включени в Националната стратегия за детето за периода 2008 – 2018, Националните програми за закрила на детето, Националният план за превенция на насилието над деца, Националната програма за превенция и защита от домашно насилие. Ефектът от прилагането им обаче е ограничен до никакъв поради влошена координация между отговорните институции, неясни правомощия и отговорности, липса на визия и политическа воля, липса на проследяване на приложението на стратегиите и плановите, както и липса на комуникация с широката публика. Наред с неизпълнението на голяма част от поставените цели в планиращите документи, налице е огромна липса на планирани комуникационни кампании, информиране и въвличане на самите деца и родители.

3.2. Нагласи към използването на телесно наказание в България

Макар че у нас съществува законова забрана за използването му³⁰, от гледна точка на социо-културния контекст телесното наказание е сравнително широко разпространена форма на възпитателна мярка в България. Данни от национално представително изследване на Националния център за изследване на общественото мнение показват, че над 80% от запитаните смятат, че насилието от страна на родителите не е възпитателен метод; в същото време почти 70% не припознават шамара като насилие и смятат, че това е адекватна възпитателна мярка. Според друго национално представително изследване през 2013 39%

²⁹ Доклад от национални оценки на законодателството, Институт за социални дейности и практики, 2017

³⁰ Чл. 11, ал. 2 от Закона за закрила на детето: „Всяко дете има право на закрила срещу нарушаващите неговото достойнство методи на възпитание, физическо, психическо или друго насилие и форми на въздействие, противоречащи на неговите интереси.“

от родителите в България споделят, че припознават телесното наказание като възпитателна мярка. Около половината родители и млади хора без деца споделят, че са ставали свидетели на бой над дете, включително само шамари³¹. Що се отнася до най-малките деца, национално представително изследване от май 2018 година върху нагласите на родители на деца от 0 до 5 години показва, че около ¼ от родителите са удряли детето си през последните 7 дни³².

И все пак, изследванията на нагласите към телесното наказание и кодифицирането на забраната му у нас не са еднозначни. От една страна, нараства броя на хората, смятащи, че домашното насилие е колкото домашен проблем, толкова и проблем на обществото³³. Същото изследване показва, че почти 70% смятат, че възпитанието на децата трябва да изключва всички форми на насилие; а половината от пълнолетните граждани не са съгласни с твърдението, че родители, които възпитават децата си посредством физически наказания, го правят за тяхно добро.

3.3. Семейството

Политиките в подкрепа на родителството в България се оценяват в диапазона от ниски до средни от Световната банка, като присъщи за тях в общия случай са секторното консултиране на родители, съсредоточено най-вече в универсалните здравни услуги и формалното образование. Налице са също увеличаващ се брой услуги, насочени към деца и семейства в риск. Заедно с това, обаче, налице са и приоритети в секторните политики, които вместо да се допълват, се конкурират, слаба координация и липса на цялостен подход към подкрепата на родителството, включително и по отношение на изследване и разбиране на потребностите на българските родители и измерването на ефекта от самата подкрепа³⁴.

³¹ Нагласи на родителите и младите хора, бъдещи родители, към три права на децата, Резултати от количествено изследване сред 580 родители и 581 млади хора, потенциални бъдещи родители, агенция ЕСТАТ, 2013

³² „Отношение и възприятие на родителите към ранното детско развитие“, национално представително изследване, Pragmatica, по поръчка на УНИЦЕФ България, 2018

³³ Обществени нагласи към насилието, Национално представително проучване, Национален център за парламентарни изследвания, 2019

³⁴ Подкрепа на родителите: Ключов и трансформиращ инструмент на политиките за деца и човешкото развитие. Тенденции в държавите от ЕС и дискусия за политиките в подкрепа на родителството в България. Световна банка, март 2019

3.4. Влиянието на гражданското общество

Влиянието на гражданското общество представлява интерес не само с оглед на световната тенденция съществена част от усилията по отношение на промяна на нагласите към телесното наказание да се падат на тях, но и поради специфичния български контекст, в който тези усилия са на практика изключително полагани от сектора. Прегледът на съществуващите информационни кампании показва, че на практика провеждането на такива по отношение на телесното наказание е изключително дейност на граждански организации. В същото време, трябва да бъде отчетена и засилващата се тенденция за свиване на пространството за гражданското общество, която оставя гражданските организации с намалени възможности за въздействие, включително и по отношение на подкрепата на родителите и нагласите към телесното наказание³⁵.

Изводи от първа глава

Без съмнение, формирането и промяната на нагласи са сложен и многопластов процес, който се дължи на множество фактори. Това е особено валидно, когато става дума за нагласи към възпитателни практики, които засягат една от по-личните и чувствителни области на взаимоотношенията на деца и родители. Телесното наказание може да бъде разглеждано като социо-културна норма. В същото време, данните до момента дават основание да твърдим, че корените на тези нагласи могат да бъдат търсени както в правната рамка и националните политики и обществените кампании, които пряко засягат този процес, така и в далеч по-широкия контекст на нагласите към родителството като цяло и съществуващите условия, в които се случва то.

Съвременните тенденции ясно показват, че законовата забрана или простото информиране на родителите не са достатъчни – нужни са както цялостна политика за подкрепа на семействата като първата и най-важна среда за детето, така и универсални услуги, които подкрепят самите родители и създават общности, в които уменията за родителство са подкрепяни включително и въз основа на научни доказателства и опит.

³⁵ Gaberman, B., M. Sovner, W. Moody, 2019, Sustaining Civil Society: Lessons from Five Pooled Funds in Eastern Europe, The Graduate Center of The City, University of New York

Втора глава: Динамика на нагласите на родителите към телесното наказание в България. Фактори и процеси.

Втора глава е посветена на проучвания по отношение на оценката на нагласите към телесното наказание, компонентите им и факторите, които влияят върху тяхната динамика, чиято роля е да допринесат към проверката на направените хипотези. Тази част от дисертационния труд търси и достатъчно данни и изводи, въз основа на които да бъде предложен теоретичен модел на въздействието върху нагласите.

1. Промяната на нагласите към телесното наказание в период от пет години: сравнително изследване

Направен е сравнителен анализ на данните от две национално представителни изследвания: „Нагласи на родителите и младите хора, бъдещи родители, към три права на децата“, проведено от агенция ЕСТАТ през 2013 година³⁶ и „Нагласи към правото на защита от телесно наказание“, проведено от агенция Ноема през 2018 година³⁷. Двете изследвания са проведени по задание на Национална мрежа за децата, а авторът на настоящия научен труд е част от екипа, възложил и консултирал провеждането на изследването през 2013 и автор на заданието и ръководител на екипа на възложителя на изследването през 2018, когато формулира целите, задачите, хипотезите и отговаря за съгласуването на изработването на дизайна и инструментите на изследването от страна на възложителя. Сравнителното проучване е направено чрез вторичен анализ на емпиричните данни от двете изследвания.

1.1. Методология

Проследяването на настъпилите промени в нагласите към телесното наказание е направено чрез сравнителен анализ между двете изследвания, фокусиран най-вече върху нагласите на родителите.

³⁶ Нагласи на родителите и младите хора, бъдещи родители, към три от правата на децата, национално представително проучване, агенция ЕСТАТ по поръчка на Национална мрежа за децата, 2013

³⁷ Нагласи към правото на защита от телесно наказание в България, национално представително проучване, Агенция Ноема по поръчка на Национална мрежа за децата, 2018

Сравнителният анализ е проведен в четири основни стъпки:

1. Подбор на индикатори, позволяващи оценка на нагласите и отделни техни ключови компоненти.
2. Вписване в система, основана на 3 основни групи аргументи, определени според тяхната важност.
3. Оценка на данните от изследванията чрез изработената система.
4. Изводи

1.2. Подбор на индикатори

Индикаторите за сравнителния анализ са подбрани от гледна точка на важността им за формирането на компонентите на нагласите към телесното наказание, включително и в по-широкия контекст на разбирането за децата като личности и моделите на комуникация в семейството. Те се стремят да обхванат:

- нагласите към отглеждането и възпитанието на деца;
- конкретно нагласите, отнасящи се до прилагането на телесното наказание като възпитателна мярка;
- ролята на външните фактори като регулатор на използването на телесното наказание.

Така са определени 7 индикатора, които да послужат като рамка на сравнителния анализ. За всеки един от индикаторите са определени оперативни подиндикатори, като по този начин е изградена системата, въз основа на която е направен сравнителния анализ.

1.3. Система за оценка

Системата за оценка е представена в Таб. 1.

Таб. 1: Система за оценка при провеждането на сравнителен анализ на данните от национално представителни изследвания за нагласите към телесното наказание

Аргумент	Индикатор		Подиндикатори
Отглеждане и възпитание	Индикатор 1	Нагласи към отглеждането и възпитанието на деца.	Асоциации с отглеждането и възпитанието на деца Рискове на средата
	Индикатор 2	Фактори за постигане на положително развитие на детето/ желани качества на детето от родителя.	Ценени качества у детето/ разбиране за „успешното дете“ Разбиране на ролята на родителя спрямо детето и взаимоотношенията родител-дете Време, посвещавано на детето
	Индикатор 3	Социална приемливост на правата на детето.	Разбиране за правата на детето/ концепции за детето Нагласи към правото на мнение/ самостоятелността на детето
Фактори и последствия от телесното наказание	Индикатор 4	Нагласи към прилагането на наказания с цел възпитание/ реакция за прекратяване на нежелано поведение.	Разбиране на причините за нежелано поведение Нагласи към наказанията като цяло Нагласи към телесното наказание
	Индикатор 5	Процеси преди и след използването на телесно наказание	Процеси, предшестващи телесното наказание Оценка на ефективността на телесното наказание
	Индикатор 6	Нагласа за търсене на информация и помощ по отношение на проблеми, свързани с отглеждането на детето.	Търсене на информация, съвет или помощ Познатост на институции и организации
Външни фактори	Индикатор 7	Нагласа за не/намеса в ситуация на упражняване на телесно наказание.	Нагласа за не/намеса в ситуации на упражняване на телесно наказание
			Ролята на държавата в регулирането на прилагането на телесно наказание.

1.4. Оценка на данните от изследванията

1.4.1. По отношение на първата група индикатори: „Отглеждане и възпитание на деца“, няколко са основните проследени промени.

По отношение на **нагласите към отглеждане и възпитание на деца**, не се открива съществена промяна, докато по-скоро налице е разбиране на изключителна отговорност и ангажимент на родителя, която е основополагаща за взаимоотношенията както между родителя и детето, така и с околния свят, включително и по отношение на напрегнатостта на тази роля и възприятието на отношенията с детето като „борба“ за запазване на уважението като основен стълб на семейството, особено при по-младите родители.

По отношение на **факторите за постигане на положително развитие на детето**, оценката на самостоятелността бележи по-високо одобрение сред родителите, като това би могло да бъде обвързано с асоциирането на отглеждането на деца със ангажимент и ограничения за самия родител. Значимостта на уважението към възрастните се запазва, като остава важна за над 40% от респондентите – родители.

По отношение на **разбирането на ролята на родителя спрямо детето и взаимоотношенията родител-дете**, основното противоречие е между разбирането за детето като развиваща се личност и уважението към родителя и неговите решения. В рамките на изследвания период се забелязва намаляване на дела на родителите, които смятат, че е важно детето да бъде изслушвано или да играе с родителите си, което би могло да бъде обяснено по-напрегнатия начин на живот и липсата на време, която налага ограничения на общуването с детето. От друга страна, налице е съществено намаляване на тежестта, която родителите придават на наказанията за изграждането на детето – налице е тенденция все повече родители се сблъскват с нови социални норми, интернализирани или не, които не включват наказанието като основно средство за възпитание.

По отношение на **социалната приемливост на правата на детето**, то и двете изследвания потвърждават липсата на припознаване на самата формулировка „права на детето“, която в някои случаи се разбира дори като външна намеса в

затвореността на семейството. В същото време, огромната част от родителите смятат, че детето е отделна личност със собствена индивидуалност. Нещо повече, изследването от 2018 година прави извода, че родителите възприемат себе си като първи и основни гаранتي за спазването на тези права³⁸. Основният идентифициран конфликт е по отношение на това, което детето иска, и това, което родителят счита за негов най-добър интерес. Наред с това, трябва да бъде отбелязан още един основен извод по отношение на правата на детето, а именно, че в тези си усилия *„родителите като цяло нямат достатъчно познания, умения и компетентна помощ“*³⁹.

По отношение на **нагласите към правото на мнение и самостоятелността на детето**, сравнението на данните от двете изследвания показва, че все повече родители позволяват все по-късно вземането на самостоятелни решения с дългосрочни последствия като избор на образование и започване на работа, самостоятелни занимания на детето си (самостоятелно отиване на парти; пътуване в друг град) и дори решения по отношение на външния вид и ежедневни решения като това какво да избере за ядене.

1.4.2. Втората група индикатори – „Фактори и последствия от телесното наказание“ показва следното:

По отношение на **нагласите към прилагането на наказания с възпитателна цел**, все повече родителите избират приоритетно позитивни възпитателни методи, а нежеланото поведение бива ограничавано първоначално с разговори и обяснения, след това, с отнемане на желана придобивка и едва след това с негативни оценки, психическо и физическо насилие. **Нагласите към телесното наказание** показват съществен спад в дела на родителите, които го одобряват, включително в екстремни ситуации. В същото време, данните от 2018 година показват, че 66% от родителите са използвали някога телесно наказание, а 25% го прилагат системно.

³⁸ Доклад от национално представително проучване, Нагласи към правото на защита от телесно наказание в България, Агенция Ноема по поръчка на Национална мрежа за децата, 2018

³⁹ Пак там

По отношение на **ефективността от прилагане на телесното наказание**, изследването през 2018 година показва, че повечето родители смятат, че то е неефективно възпитателно средство. Налице е обаче конфликт между това твърдение и твърдението, че това е единственият начин на справяне, с което се съгласяват в някои случаи почти една трета от родителите. В същото време, налице е спад и в дела на родителите, които обвързват телесното наказание с негативни последици.

По отношение на **търсенето на информация, съвет или помощ**, изследването от 2018 година показва, че близо 90% от родителите са имали проблем в отглеждането и възпитанието на детето си някога, а 67% съобщават за системни проблеми. В същото време, налице е съществен спад от 20% в дела на родителите, търсили някога помощ, като през 2013 година той е бил малко над 30%, а пет години по-късно – едва 11%. Промяна е налице и в източниците на информация, към които се обръщат родителите – само за пет години институционалните източници, включително лекари, са изместени от близкото обкръжение – най-вече собствените родители. Познатостта на източниците на информация също намалява – през 2013 година 32% от родителите са способни да посочат организация, която е ангажирана с децата, докато през 2018 този процент е 11. Нараства и ролята на интернет като източник на информация.

1.4.3. Сравнението на третата група индикатори – „Външни фактори“ показва, че:

По отношение на **нагласата за намеса или въздържане от намеса в ситуация на упражняване на телесно наказание**, налице е повишена готовност за лична намеса, но съществен спад по отношение на съгласието за ролята на държавата като регулатор на семейните отношения.

1.5. Изводи

На първо място, без да отбелязва промени в рамките на пет години, цялостното разбиране за отглеждането и възпитанието на деца съдържа в себе си различни и понякога дори противоречащи си нагласи. От една страна, родителството като такова се разбира като

изключителна отговорност и задължение, която определя основната отговорност за решенията за това кое е най-добре за детето като принадлежаща на родителя и предполага непрестанната борба с детето. Разбирането за уважението към личността на детето е тясно свързано с крайната цел на отглеждането и възпитанието – самостоятелен човек. Основният конфликт е между желанието за постигане на тази самостоятелност и контролът, който родителят има нужда, за да влияе върху поведението на детето.

Нагласите към телесното наказание, които и към началото на оценявания период са далеч не еднопосочни, в период от пет години само са задълбочили противоречивостта си. От една страна, разбирането, че шамарите и пляскането не са приемливи като възпитателен подход, видимо се налага все повече. Това, обаче, може да говори както за убедеността на родителите в тази неефективност, така и за съобразяването с тази нова социална норма и приемането ѝ. Не на последно място, за задълбочаването на този вътрешен конфликт на нагласите към телесното наказание допринася и силно пониженото доверие в институциите и организациите, чиято роля е подкрепа и помощ за родителите.

2. Отделен случай: кампания срещу проект на Стратегия за детето (2019-2030)

Настоящата част има за цел да опише кампаниите срещу Стратегията за детето, довели до спирането ѝ от страна на държавата, както и да анализира основните фактори и тенденции, които стоят зад тях и влиянието им върху нагласите, свързани със семейството, възпитанието на деца и телесното наказание, обвързвайки ги с изводите от сравнителния анализ. Направените в края изводи включват опит да излязат извън конкретния случай и да дадат малко по-широка рамка, тъй като разгледаната ситуация не е изолирана⁴⁰.

2.1. Кампанията срещу проект на Стратегия за детето

Наличието на стратегически план по отношение на държавните политики за децата и семействата, е гарантирано от чл. 1, ал. 3 от Закона за закрила на детето⁴¹. След изтичането

⁴⁰ Подобни кампании се наблюдават по сходни нормативни и политически документи, както и в други европейски страни като Полша, Словакия, Сърбия и др.).

⁴¹ Чл. 1, ал. 3 от ЗЗД „Държавната политика за закрила на детето се осъществява въз основа на приета от Народното събрание по предложение на Министерския съвет Национална стратегия за детето, изградена върху принципите на този закон.“

на предходния стратегически план, през 2018 стартира процес на разработване на проект на нов план, което въвлича множество заинтересовани страни. За разлика от стратегическия план за предходния период, в проекта на Стратегия за 2019 -2030 налице е качествен напредък по отношение на проследяемостта и измеримостта на напредъка на работата. В стратегическия план са заложени редица мерки и норми, отнасящи се до възможностите за подкрепа на семействата. Една от ключовите реформи, които проектът на Стратегия за детето (2019-2020) предвижда, е *„Въвеждане на пълна и изрична забрана за телесно наказание над деца“*⁴².

Два дни след публикуването му на Портала за обществени консултации към Министерски съвет www.strategy.bg в началото на януари 2019 под него започва интензивно публикуване на коментари със сходни послания, ориентирани предимно към заплахата от намеса на държавата в семейството чрез забраната на телесното наказание. В рамките на един месец те достигат над 85, а 90% от коментарите принадлежат на регистрирани индивидуални профили без ясна легитимност. Заедно с тях са публикувани становища на няколко религиозно обвързани организации и становище на Светия Синод на Българската православна църква, които изразяват несъгласие по отношение на планираната забрана на телесното наказание, позовавайки се на правото на родителите да избират сами методите на възпитание. След осъдителна обществена реакция, становището на Синода е оттеглено като „неофициално“, а за написването му е посочен служител на Синодалната канцелария⁴³. По-късно, Българската православна църква излиза с преработено становище, в което обаче не се коментира телесното наказание.

Заедно с коментарите на Портала за обществени консултации, появяват се множество групи в социалната мрежа Facebook, най-голямата от които се разраства с темпове, които според специалистите са невъзможни за постигане чрез органично канене и реални профили. Към май 2019 тя наброява над 100 000 профила и се нарича „НАЦИОНАЛНА ГРУПА НЕ НА

⁴² Мярка 1 към всички възрастови групи, Стратегическа цел 4: „Гарантиране на правото на всяко дете да живее в сигурна среда, превенция и защита от насилие и други вредни действия и ефективен достъп до правосъдие“, проект на Стратегия за детето (2019-2030)

⁴³ „Синодът се объркал за позицията си по шамаросването на децата. *Ловчанският митрополит Гавриил нямам време да прочете текста*“, [електр.ресурс], Медияпул, 12 февр. 2019

Фиг. 1: „Би ли позволил на непознат да отглежда и възпитава твоето дете против твоята воля“

Източник: Фейсбук група „НЕ НА СТРАТЕГИЯТА ЗА ДЕТЕТО 2019-2030“

СТРАТЕГИЯТА ЗА ДЕТЕТО 2019-2030“. В групата се споделят материали, които разясняват заплахата от приемането на Стратегията за налагането на възпитателни методи на родителите и санкции при съпротива, включително и най-вече „отнемането на деца“ (фиг. 1). Отново се дават за пример подобни политики и истории от други страни, най-често за отнемане на деца, като в голямата си част при проверка се оказват фалшиви новини, често пъти от руски източници, които се отнасят до случаи на отнети руски деца в скандинавските страни (най-често Норвегия). В групата се обсъждат теми като „социално инженерство чрез разрушаване на традиционното семейство“. Коментират се и няколко нашумели медийно случаи на извеждане на деца в България. Темата за Стратегията за детето е активно обсъждана и в други онлайн платформи и социални мрежи. В популярния форум за родителство Бг мама темата за Стратегията за детето е разглеждана близо 131 хиляди пъти с близо

6 900 коментара в 458 страници. Разпространяват се и хартиени листовки, които се пускат в пощенските кутии. Организираны са срещи на живо в училища, на които се разясняват рисковете от приемането на Стратегията (и по-късно, Закона за социалните услуги). Активно се набират подписи за две онлайн петиции против Стратегията, които достигат до над 8000 и близо 35 000 подписа. В периода април – септември 2019 се провеждат няколко организирани протеста на живо в няколко български града (фиг. 2). В най-активната си фаза те успяват да привлекат около 1000 души в София и няколко десетки в десетина други градове. В общественото пространство се появяват и активни говорители, изискващи отхвърлянето на Стратегията за детето, които говорят „от името на българските родители“. Това са предимно администратори и активни членове на Фейсбук групата, които твърдят, че говорят от името на няколкостотин хиляди български родители.

По време на активната кампания срещу Стратегията за детето, първоначално липсва публична реакция и информация от страна на държавните институции, отговорни за политиките за децата и семействата. В края на април министър-председателят Бойко Борисов обявява спиране на работата по проекта за Стратегия на детето 2019-2030 заради общественото недоволство. В същото време, национално представително проучване показва широко обществено одобрение на планираните политики за деца и семейства, планирани в Стратегията, включително за въвеждането на забраната на телесното наказание⁴⁴. След това комуникацията по темата от страна на политическите фигури зачестява, като предимно е насочена към обяснения, че Стратегия няма: „Мразя лъжите. Национална стратегия за детето 2019-2030 година няма. На социалния министър възлагам – сутрин като стане, на обед и вечер да прави брифинг и да казва, че такава стратегия няма, защото във Фейсбук, включително, и протести готвят“, казва министър-председателя Бойко Борисов⁴⁵. Протестите срещу Стратегията са подети и подкрепени и от парламентарно представената политическа партия ВМРО⁴⁶.

Постепенно след спирането на Стратегията за детето исканията на протестиращите се пренасочват срещу нормативен акт – Закона за социалните услуги, приет през март 2019 и водят до отлагане на неговото влизане в сила. През октомври кампанията отново се засилва преди местните избори. Вследствие на дезинформацията, че се отнемат деца по примера на

Фиг. 2: Плакат „Национален протест против антидетските стратегии и закони“

Източник: Фейсбук група „НЕ НА СТРАТЕГИЯТА ЗА ДЕТЕТО 2019-2030

⁴⁴ Нагласи към политиките за децата и проекта на Национална стратегия за детето 2019-2030, Национално представително проучване, Глобал Метрикс, 2019

⁴⁵ „Мразя лъжите“. Борисов иска всеки ден да се повтаря, че няма Стратегия за детето [електр. ресурс], Свободна Европа, 15 май 2019, <https://www.svobodnaevropa.bg/a/29941882.html>

⁴⁶ Ангел Джамбазки: Стратегията за детето е идеологическа заплаха за традиционното семейство и ценности [електр. ресурс], Гласове, 20 октомври 2019

норвежката служба „Барневерн“ се стига се до масова паника в няколко български града, когато ромски родители масово изтеглят децата си от училище заради слух, че „социалните идват да им ги вземат“. Според неформални източници, този слух масово е разпространен от евангелски пастори в махалите, но за проверка за съпричастност към подбуждането на тази паника са определени и членове на държавната администрация⁴⁷.

След спирането на проекта на Стратегия за детето през април 2019 до ноември 2020 България няма план за детски политики в нарушение както на международни договори, по които е страна, така и на собственото си законодателство. Както инициативата за пълна забрана на телесното наказание, така и цялостната политика в подкрепа на родителството също остават изцяло извън обсъжданията както на политическо ниво, така и в общественото пространство.

2.2. Описание на средата

В много отношения интензивното обсъждане на Стратегията е сходен процес с този около проекта на Закон за детето, обсъждан през 2011 година, който цели приемането на холистичен подход към нормативната рамка, отнасяща се до децата. Текстът на проектозакона включва и ограничаване на методите за възпитание по отношение на телесното наказание: *„Родителите нямат право да използват насилие, принуда и други методи на възпитание, които накърняват достойнството на детето.“*⁴⁸. Този текст става основа на един от основните дебати около проектозакона. Активни организатори на кампанията за отхвърляне на Закона са няколко от организациите, които стоят зад петициите и становищата срещу проекта на Стратегия за детето през 2019, като дори текстовете, публикувани през 2011 и 2019 съдържат абсолютно идентични абзаци. Тези организации са активни по други теми като противопоставяне срещу семейното планиране, сексуалното образование и застъпване за разбирането за семейство единствено като "доброволния съюз на мъж и жена, встъпили в доживотния завет на брака" и са свързани с евангелски, методистки и други религиозни и крайно десни организации, които се борят за

⁴⁷ Случаят е подробно разгледан от д-р Илия Вълков, гл.ас. катедра „Медии и обществени комуникации“, Факултет „Икономика на инфраструктурата“, УНСС в изследването „Слухове от ромската махала – хроника на една предизвестна паника“, март 2020

⁴⁸ Проектозакон за детето, чл. чл. 46, ал.2

„естественото семейство“ и възстановяването на Естествения ред (Natural order) – концепция, според която нормите на обществото не са създадени от човека, а имат независимо съществуване; създадените от човека правни системи, включително концепцията за човешките права, противоречат на естествения ред. Той е обвързан със забрана на абортите, на контрацепцията извън брака, равенството между половете, пренаталната диагностика, асистираната репродукция, както и дефинирането на семейството единствено като брак между мъж и жена и тяхното потомство⁴⁹ (и изискване на подчинение на жената и децата). Изникват няколко нови организации, които водят кампанията, които претендират да представляват групите в социалната мрежа Facebook или „българските родители“. Малко по-късно през 2020 година в националната група се подкрепят каузи като протести срещу въвеждането на 5G мрежата, протести срещу Бил Гейтс и ваксината срещу COVID-19, разработвана с финансиране от фондация „Бил и Мелинда Гейтс“, разпространяват се материали на конспиративната мрежа QAnon, според която обединение на сатанисти педофили управлява световна мрежа за трафик на деца. Появява се и устойчива тенденция за подкрепа на проруската политическа партия „Възраждане“, която продължава и към ноември 2020.

В по-широкия контекст на нагласите към държавните институции, нивата на доверие към Парламента и правителството през 2019 са ниски⁵⁰. В по-тесния контекст на политиките в подкрепа на семейството показват, че над 90% от родителите смятат, че в България липсва цялостна семейна политика⁵¹. Не могат да бъдат подминати данните на Индекса за медийна грамотност, според които България е на едно от последните места в Европа, заедно с нарастващо недоверие към експерти и журналисти, недоверие в учените, висока уязвимост на негативното влияние на фалшивите новини и феномена „пост-истина“, основно поради контрола върху медиите, дефицити в образованието и ниска степен на доверие между

⁴⁹ Restoring the Natural Order: An Agenda for Europe, The Religious Extremists` Vision to mobilize European societies against human rights on sexuality and reproduction, European Parliamentary Forum on Population and Development, 2018

⁵⁰ Политическият процес и общественото мнение в България през 2019г., годишен обзор, Галъп Интернешънъл, 2019

⁵¹ Качествено изследване в рамките на проект „Визия за семейна политика“, Институт за изследване на населението и човека, Българска академия на науките, 2015

хората⁵². Не на последно място, значение има и разпознаваемостта на гражданските организации, работещи за правата на детето и в подкрепа на семействата у нас. През 2018 година едва около една четвърт от българските граждани декларират, че имат доверие на граждански/ неправителствени организации⁵³.

2.3. Анализ

2.3.1. Основни точки на интервенция

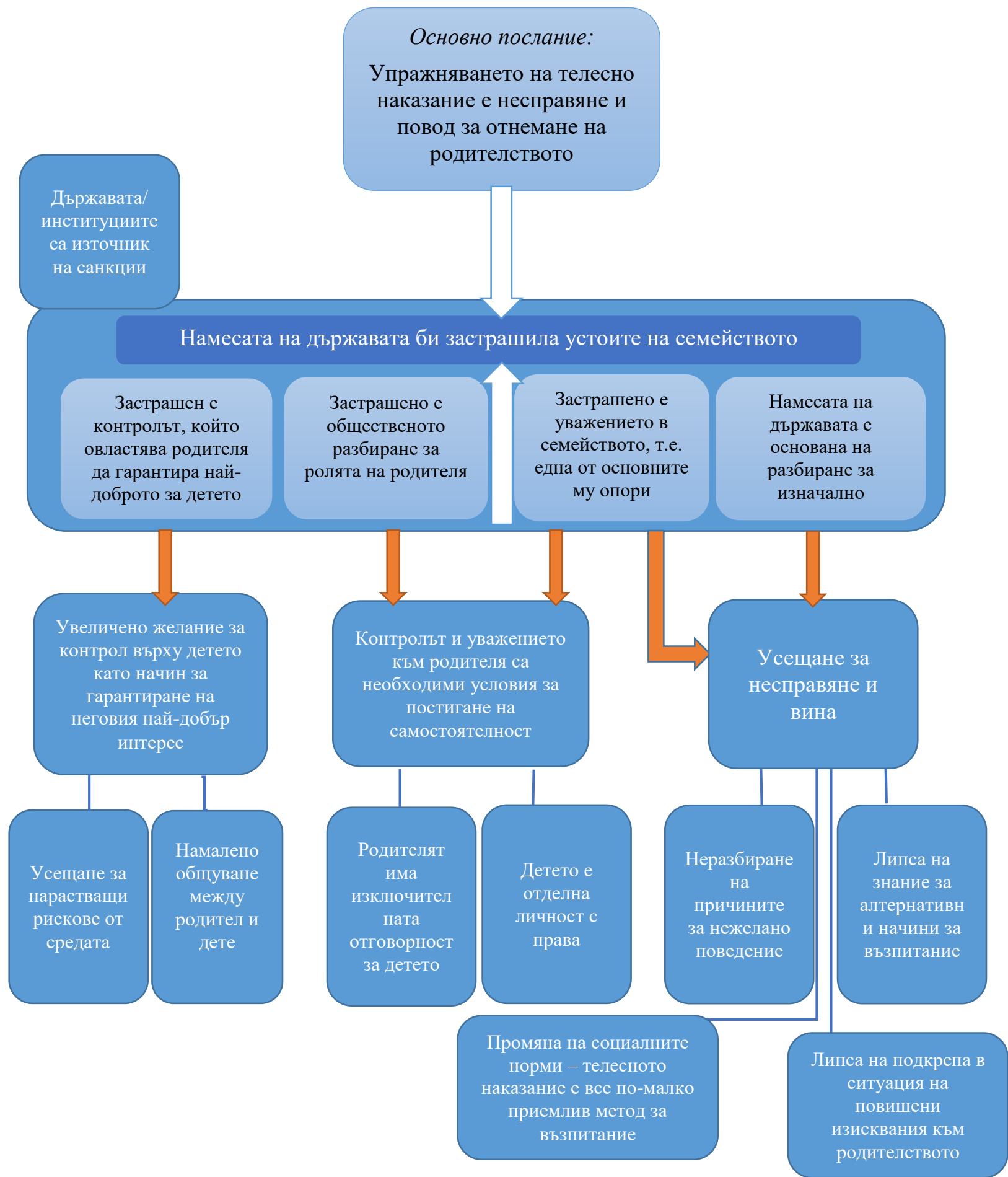
Посланията на кампанията в първия ѝ период са основани на няколко основни компонента – от една страна, се поставя под съмнение избора на възпитателни методи от страна на родителите. Още повече, съмнението е поставено по чувствителната тема за телесното наказание, прилагането на което е в голямата си част импулсивно, а не планирано, а нагласата към него е често пъти противоречива. От друга страна, този конфликт се прави обществено достояние чрез оповестяването му извън семейството. И, не на последно място, налице е и компонент на намеса, която атакува едновременно и двата елемента от вътрешния конфликт на родителя – от една страна, последваща оповестяването на несправяне, и от друга – изземваща правото на решение за начините на възпитание на детето. Така основната „опорна точка“, която се среща в повечето изказвания и коментари за периода може да бъде най-общо генерализирана така: ***„Изборът на възпитателни методи (упражняването на телесно наказание) се приема за несправяне и е повод за намеса в семейството/ отнемане на родителството“***. Най-активно използваният подход е създаване на асоциативни връзки между забраната на телесното наказание и **агресивната намеса в семейството**, включително и чрез повтарящата се заплаха за отнемането на деца. Вариация е обвързването с атака срещу традиционните семейни ценности за сметка на налагане на чуждестранни възпитателни практики.

Взаимодействието на интервенциите с компонентите на нагласите към телесното наказание е представена във фиг. 3.

⁵² Гражданите и гражданските организации, национално представително проучване, Алфа Рискърч, 2018

⁵³ Пак там

Фиг. 3: Взаимодействие на интервенциите с компонентите на нагласите към телесното наказание

2.3.2. Подходи

На първо място, видно е, че тази интервенция разчита най-вече на емоционалната реакция на родителите, породена от силата и амбивалентността на нагласите към телесното наказание. Предлагащата от кампанията социална норма, обаче, не противоречи пряко на приемливостта на телесното наказание от гледна точка на причините за неговия избор или оспорвайки вредните последици, т.е. тя не използва рационални мотиви; напротив, тя се стреми да засегне друга нагласа, която е обвързана с телесното наказание, но има далеч по-основополагащ характер, а именно – правото на родителя сам да избира начините за възпитание на детето си.

Наред с това, емоционалните послания са отправени от позицията на родители и насочени към родители, като основно таргетират родители, принадлежащи към по-тревожния спектър и такива, които имат ниско доверие в институциите.

Използването на социалните мрежи и затворените балони също има съществено влияние. Групата „НЕ НА СТРАТЕГИЯТА ЗА ДЕТЕТО“ в социалната мрежа Фейсбук поразява със своята многобройност, без значение зад колко от тези профили стоят реални хора или дори колко от тези реални хора знаят, че изобщо са прибавени към групата. Високата честота на публикуване на истории за отнети деца, което заедно с активното коментиране и споделяне пряко влияе върху алгоритъма на Фейсбук. Бързото изникване на множество местни групи създава голям брой онлайн „ехо-стаи“ – т.нар. информационни балони, които създават усещането за общо съгласие и, съответно, затвърждаването на съществуващите нагласи към телесното наказание и отрицателните нагласи към намесата на държавата у тези членове, у които те вече съществуват, и промяната на нагласите на тези, които преди това не са имали отношение или са имали противоречива нагласа.

Не на последно място, макар да използва средствата на пропаганда и дезинформация и въпреки че фактически родителите са обекти на интервенциите на тази кампания, тя използва подходи, които да ги въвлекат и да създадат усещането за овластяване като субекти (т.нар. call for action). Това мултиплицира ефекта и активизира отделните хора ефективно да участват в исканията, независимо дали чрез петиция, протест или просто чрез споделяне на информацията в онлайн социалните мрежи.

2.4. Изводи

На първо място, използването на емоционални послания, а не на рационални доводи успява да въздейства по-ефективно и всеобхватно. Нагласите, свързани с родителството, се изграждат както от собствения опит като дете, така и от обществените очаквания; но те първо и преди всичко имат огромно влияние от своя емоционален компонент, включително и от гледна точка на страховете на родителите. Правилното насочване на посланията към компонентите, свързани с тези страхове, води до незабавна реакция, предшестваща дори проверката на истинността на твърденията, съдържащи се в тези послания.

На второ място, успехът на кампанията се дължи и на два други фактора – от една страна, внимателен анализ на контекста от гледна точка на обществена и политическа реалност и перцепцията на хората за заобикалящия ги свят; и от друга, на достатъчно внимателно таргетиране на посланията към групи и сегменти, които биха реагирали подобаващо.

На трето място, кампанията изключително добре използва контекст, който не е съществувал само допреди няколко години – онлайн социалните мрежи, които позволяват бързо изграждане на социални групи, които бързо стават референтни за индивида. Нещо повече, използва „медийната“ им страна като на практика създава реалности чрез „ехо-стаите“, които създават впечатлението за достоверност и масовост.

По този начин с послания, изцяло изградени върху фалшиви новини и изкривени истини, кампанията успява ефективно да спре обсъждането и приемането на ключова политика с потенциално социално въздействие върху огромна част от българските граждани. Нещо повече, тя успява да повлияе на нагласите към телесното наказание най-вече в посока на затвърждаване на първоначалните позиции.

Изводи от втора глава

На първо място, промяната на нагласите към телесното наказание изглежда невъзможна без достъпна и разпозната подкрепа в отглеждането и възпитанието на деца. Докато можем да твърдим, че родителите са сравнително информирани по отношение на отрицателните последствия от пляскането, то липсата на достъпни алтернативни методи водят до завишаване на тревожността и напрежението на родителството – което създава опасността

от изкривяване на социалната норма от неприемливост на употребата на телесно наказание или поне поляризация на различните групи без достигане на обществен консенсус.

На второ място, изолираното въвеждане на експлицитна забрана за използване на телесно наказание създава риск от постигането на ефект, точно обратен на желания, за част от родителските групи, още повече, че проследяването на спазването на тази забрана на практика е доста предизвикателно. Без прилагането на мерки за подкрепа и при липсата на цялостна политика по отношение на децата и семействата в България на практика ще затвърди перцепцията за държавните институции като санкциониращи, а не подкрепящи, и всяка норма, която те се опитват да наложат, трудно ще се наложи като социална норма за спазването на която самите общности и общества да следят.

На трето място, макар и далеч не изненадващо, доброто планиране и таргетиране на кампании, търсещи социално въздействие е изключително важно. Това е ясно видимо от ефекта на кампанията против проекта на Стратегия за детето. Макар социалните норми отношение на родителството да стават все по-експлицитно формулирани, то самата затвореност на семейството предполага, че голяма част от тях ще останат трудно повлияни единствено от външна намеса. Така работещите в сферата на правата на детето и за промяна на нагласите към телесното наказание не могат да си позволят да продължат да търсят тази промяна чрез информационни кампании, били те с емоционално съдържание; в усилията за приемането на нагласите за детето като субект, нужно е на първо място родителите да бъдат признати не за обекти, а като реални субекти и активни участници в тези кампании.

Трета глава

В трета глава на настоящия научен труд е разгледана възможността за създаване на теоретичен модел за оценка и въздействие на нагласите към телесното наказание над деца, която стъпва върху изводите на предходните две глави.

1. Обективна потребност от конструирането на теоретичен модел

1.1. Компоненти на нагласите

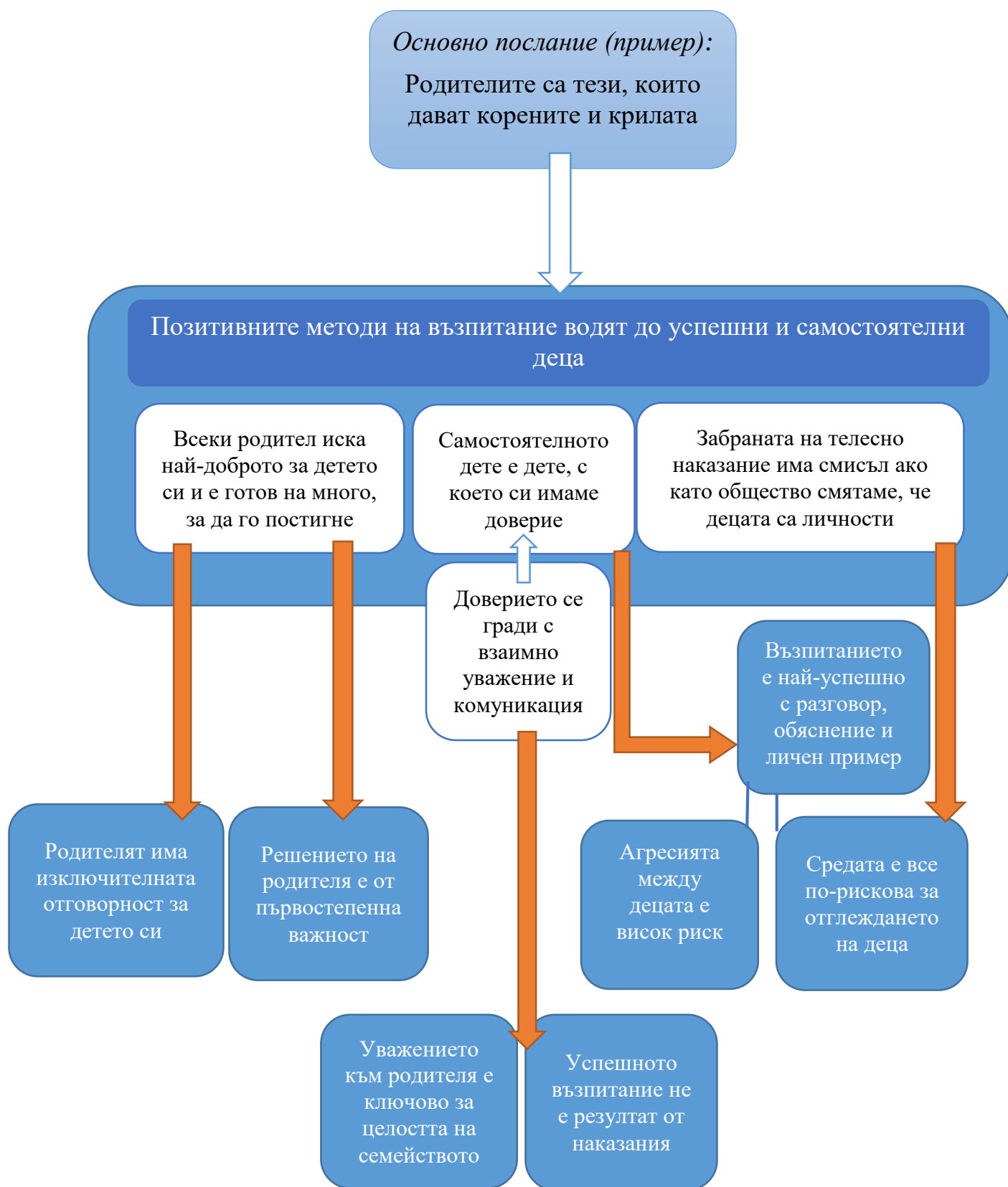
Прегледът и оценката на различните компоненти на нагласите към родителството дава основание да смятаме, че трябва да бъдат планирани интервенции както по отношение на позитивните, така и по отношение на негативните нагласи, като търсеният ефект да бъде надграждане над позитивните и успокояване на страховете на родителите, свързани с негативните компоненти.

Трябва да се имат предвид основополагащите компоненти като изключителната отговорност на родителя към детето и уважението към родителя като ключов фактор за неговата собствена възможност да отгледа и възпита детето в неговия най-добър интерес. От гледна точка на нагласите, свързани със страхове, пряка интервенция е подходяща по отношение на тези, които се отнасят до страховете в средата. Прякото засягане на страховете, свързани с намеса в семейството може да има обратен ефект, като именно затова те са оставени по-скоро косвено засегнати чрез работата с нагласите по отношение на уменията на родителите да се справят в тази си роля.

В същото време, друг важен елемент, който трябва да бъде взет предвид е усещането за „невъзможност“ на изискванията към родителството, който може да бъде адресиран с изграждане на доверие към определени места и структури, способни да подкрепят родителите.

Вследствие на това изглежда че най-голям ефект биха имали усилия, насочени към **подкрепата на асоциативните връзки между „успешното дете“ и възпитанието с позитивни методи, придружени с послания за доверие в родителите.**

Фиг. 3: Взаимодействие с компонентите на положителните нагласи към родителството

1.2. Подходи

На първо място, наред с оценката на нагласите и предложените интервенции към различните им компоненти, разработваният модел е нужно да отчита и важността на избора на аудитории, оценката на съотношението между емоционален или рационален подход, както и, както беше нееднократно споменато и разбирането за мястото на родителите в модела.

На второ място, достигането до описаните по-рано компоненти на нагласите към телесното наказание може да се раздели на емоционална и рационална част. Емоционалният подход би бил по-ефективен от гледна точка на търсената първоначална реакция и би могъл да се основава именно на разбирането за родителя като готов да даде много за доброто на детето си и ценността на уважението и доверието в семейството. Рационалният подход би могъл да бъде по-работещ при по-внимателно осмисляне на по-сложната структура – например, търсенето на обществено съгласие по темата като въвеждането на забрана, например.

От значение е и използваният наратив. Практиката при планирането на дизайна на национално представителните изследвания, коментирани във втора глава показва, че терминът „телесно наказание“ не е особено популярен и разпознаваем. Изглежда, че най-популярният израз (и една от най-разпространените форми) е т.нар. „пляскане“, понякога срещано и като „тупване“; по-рядко се използва „шамар“; „удар“ и „удряне“ не са предпочитана форма. Очевидно, голямата част от родителите не използват тежки удари и вероятно в голямата част от случаите го правят еднократно в дадения епизод. В същото време, избраните думи омаловажават акта на удряне, който в най-честия случай представлява употребата на телесно наказание.

1.3. Структура на взаимодействие

Структурата на разгледаните в трета глава основни групи и елементи на взаимодействие се фокусира върху взаимовръзките между политическите действия, каквото е въвеждането на пълна забрана на телесно наказание и политиките в подкрепа на семейството, информационните кампании за вредата от телесното наказание, ролята на структурите по места за създаване на пространство за родителите, в което те да могат да бъдат обсъждани.

Теоретичен модел на въздействие

1.4. Теоретичен модел на въздействие

Както е видно, според нас от ключово значение в един модел на въздействие върху нагласите е **постигането на критично ниво на обществен консенсус по отношение на допустимостта на телесното наказание.**

В този случай, като обществен консенсус може да се разглежда приемането на социалната норма, която е обсъдена и осъзната от членовете на общностите; критичното ниво на този обществен консенсус биха били достатъчно на брой и достатъчно влияещи общности, които да осигурят приемане и устойчивост на тази социална норма.

По този начин условията за достигане на обществения консенсус биха били:

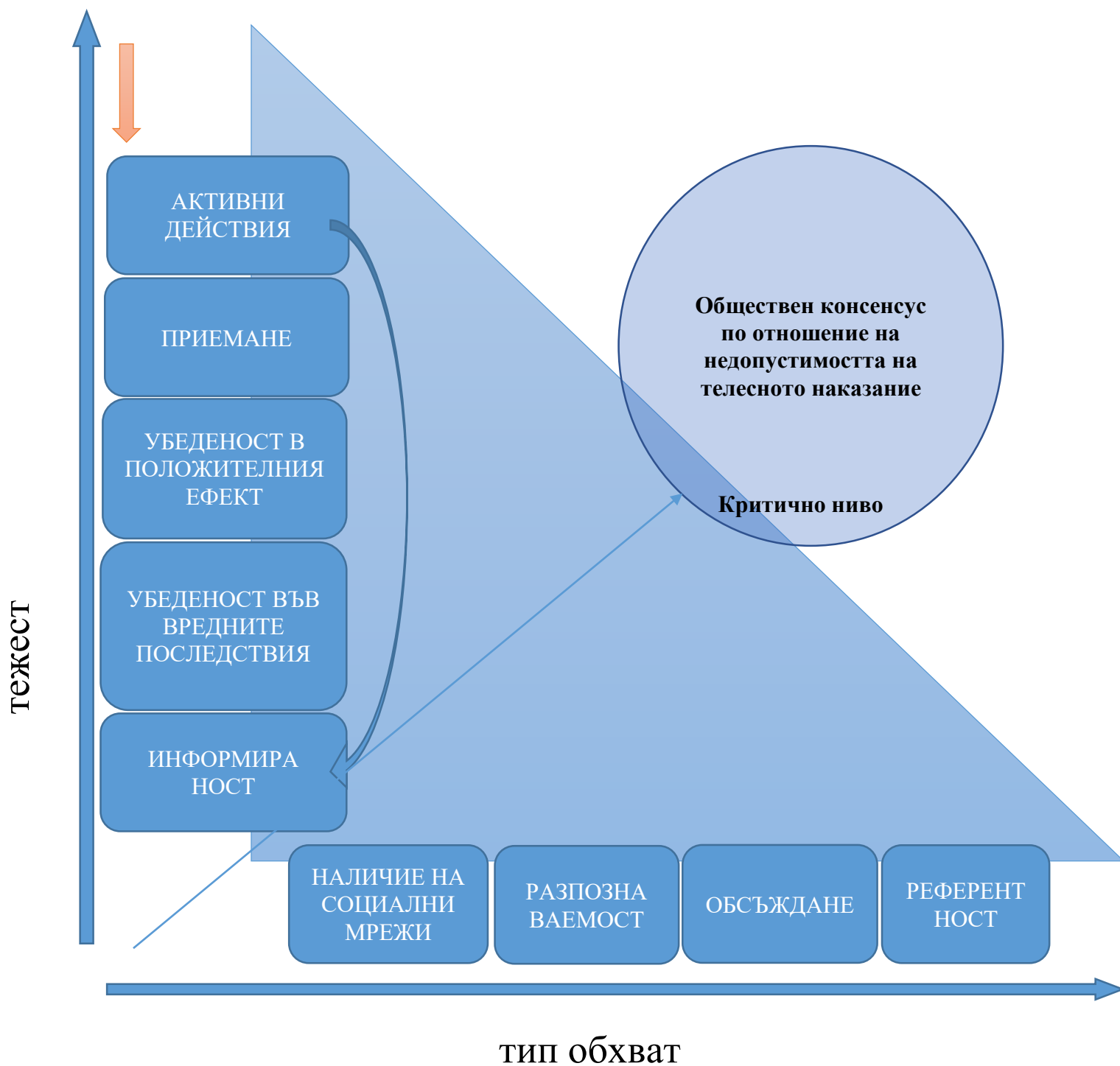
- Степен на информираност на родителите по отношение на телесното наказание и неговите алтернативи.
- Степен на убеденост във вредните последствия от телесното наказание.
- Степен на убеденост в ползите от позитивни подходи на възпитание.
- Приемане на социалната норма на прилагане на позитивни подходи на възпитание.
- Активни действия в посока на запазване на социалната норма.

Условията за достигане на критично ниво, което да влияе устойчиво върху нагласите към телесното наказание, биха били:

- Наличие на устойчиви социални мрежи, чиито социални норми предполагат недопустимост на телесното наказание и насърчават нагласите към позитивните методи.
- Разпознаваемост на групите, чиито социални норми предполагат недопустимост на телесното наказание.
- Конструктивно обсъждане – възможно е това да бъдат онлайн общности, родителски групи за споделяне на опит, социални услуги, подкрепящи родителството и др., които да позволят както рефлексия, така и взаимно влияние.
- Припознаване на групите, чиито социални норми са ориентирани към позитивни възпитателни методи, като референтни.

В този смисъл, предлагаме следния теоретичен модел:

Фиг. 4: Теоретичен модел на въздействие по отношение на нагласите към телесното наказание

Изводите дотук показват, че никоя интервенция не би имала подходящия ефект, ако не разглежда родителите като активни участници. Затова изграждането на теоретичния модел стъпва върху разбирането, че **за постигането на обществен консенсус е нужно въвлечането на самите родители като субекти** на това въздействие. Моделът на „стълбата на участието“ ясно показва, че степента на участие е пряко обвързана със степента на ангажираност⁵⁴. В този смисъл, степента на вероятност за достигане на обществен консенсус нараства със степента на въвлечането на родителите и техните общности, или колкото по-голяма е степента на участие, толкова по-голяма тежест би имала тя.

Така идентично с тежестта, с кумулативното увеличение на степента и качеството на обхват влияе върху вероятността за достигане на необходимото критично ниво на обществения консенсус.

Като следствие от прилагането на този модел могат да се очакват промени по отношение на нагласите към телесното наказание, спад в честотата на прилагане и съгласие около въвеждането на пълна забрана.

1.5.Условия за прилагане на модела при планиране на интервенции

Трябва да се вземе предвид влиянието на външни фактори, които да не позволят преминаването от една степен в друга или модификация на различните стъпки, която да доведе до вариации в крайния ефект. Именно затова всяка интервенция, приложена по предложения от настоящата разработка теоретичен модел трябва да бъде внимателно планирана от гледна точка на подходите, необходими за постигането на всяка една от стъпките, като за целта е използван моделът „Разделена стълба на участието“.

⁵⁴ Arnstein, S., 1969,. A ladder of citizen participation. Journal of the American Institute of Planners, 35(4), с. 216–224

Фиг. 5: Разделена стълба на участието

Източник: Hurlbert, M., J. Gupta, The split ladder of participation: A diagnostic, strategic, and evaluation tool to assess when participation is necessary, *Environmental Science & Policy*, volume 50, с. 100 - 113

1.6. Приложимост на теоретичния модел

Макар така създаденият модел да е теоретичен на този етап, проверката на неговата адекватност налага оценка на приложимостта му. Направената оценка на заинтересованите страни показва, че социалното въздействие на интервенции, планирани по настоящия модел имат изключително широк обхват. Макар моделът да е насочен предимно за работа с родители, промяната на нагласите към телесното наказание биха имали пряк и значителен ефект върху живота на една друга голяма група, чийто глас рядко се чува и още по-рядко се взема предвид, когато става дума за политики или кампании – децата. Друга голяма група, която би била повлияна от подобна интервенция, са младите хора, бъдещи родители. От институционална гледна точка, държавните институции като отговорни за планирането,

провеждането и оценката на политики, биха имали полза от приложението на модела дотолкова, доколкото би следвало тези политики да са ориентирани към осигуряването на системи, гарантиращи спазването на международните ангажменти и национални нормативни актове. Институциите с роля в детското благосъстояние и подкрепа на родителството, от своя страна, са ключови и по отношение на въвличането на самите родители при прилагането на планирани по модела интервенции и, съответно, за потенциала за увеличаване на тежестта на въздействие. Не на последно място, гражданските организации имат пряко отношение към усилията за промяна на нагласи към телесното наказание – от една страна, тези от тях, които работят в областта на детското благосъстояние и подкрепата на семействата, промяната на нагласи към телесното наказание е на практика част от изпълнението на техните мисии. От друга, въвличането на родителите като активни участници в този процес пряко кореспондира със самата идея за гражданското участие и участието на общностите.

1.7. Ограничения

Направеният анализ на ограниченията на модела показват както контекстуални, така и ограничения на самия модел. От гледна точка на контекстуалните ограничения, от значение са и евентуалните следващи кампании срещу забраната на телесното наказание и други интервенции, насочени към родителските страхове. В настоящия политически контекст с висока вероятност би се наложило прилагането на предложения теоретичен модел да бъде модифицирано с изключително ограничено, ако не и противоположно влияние от страна на държавата. Разбира се, това изключително много би намалило неговите обхват и ефективност, още повече, че приложението му би останало най-вече в ръцете на практически специалисти, граждански организации и академична общност.

От гледна точка на ограниченията на самия модел, от една страна той предлага разбиране за сравнителната степен на тежест и обхват на конструктите, но в рамките на рангова скала; разработването на скала, която да позволява количественото измерване на тежестите и степента на обхват е въпрос на последващ труд. От тази гледна точка, силно препоръчително е следващите разработки по темата да се фокусират върху разработването на рамка за мониторинг и оценка на практическото приложение на модела, което да позволи

събирането и оценката на реални данни, и, съответно, да даде информация за евентуално актуализиране.

Изводи от трета глава

Анализът на нагласите показва, че най-голям потенциал за въздействие имат усилия, насочени към подкрепата на асоциативните връзки между „успешното дете“ и възпитанието с позитивни методи, включително и чрез послания за доверие в родителите. Наличието на осезаема, достъпна и ползваща се с доверие подкрепа за прилагане на алтернативни, положителни възпитателни методи е необходимо условие.

Анализът на структурата на въздействие показва, че от ключово значение за устойчиво социално влияние на политиките и кампаниите е постигането на обществен консенсус по отношение на недопустимостта на телесното наказание. Постигането на този консенсус е пряко свързано със степента и обхвата на въвличането на родители. В същото време, единствено активното им участие не е достатъчно, а зависи и от характера на дискусията.

Трябва да се има предвид, че създаването на теоретичен модел за въздействие по отношение на нагласите към телесното наказание над деца е предизвикателна задача – не толкова заради комплексността на нагласите и многокомпонентността на планираните интервенции, колкото най-вече заради отговорността към самите деца и семейства. Като всеки модел, ориентиран към социално въздействие, те трябва да бъдат чувствителни към промените в средата, да предполагат участие на заинтересованите страни, да отчитат несигурността, която винаги присъства в измерването социални процеси и да предполагат систематичен подход, прозрачност и яснота. Нещо повече – нужно е неотменно да спазват принципите на най-добрия интерес на участниците в интервенцията и задължително да бъдат ориентирани към принципа „Не причинявай вреда“.

Заклучение

Нагласите към телесното наказание: общи изводи

Връщайки се отново на съпоставянето между отричането на телесната саморазправа между възрастни и предизвикателството това да се случи устойчиво, когато става дума за деца, нужно е да погледнем отново към уникалното положение на децата – личности в развитие, които поради изцяло зависимото си положение, получават както изключителна грижа, така и ефектите от противоречивите нагласи на собствените си родители.

Проучванията, направени дотук ни дават възможност да направим следните основни заключения по отношение на социалното въздействие на политиките и кампаниите, насочени към промяна на нагласите към телесното наказание:

- Формирането на нагласите е тясно обвързано, от една страна, с разбирането за ролята на родителя и взаимоотношенията между родител и дете; и от друга, със страховете по отношение на нарушаването на целостта на семейството, особено от гледна точка на намесата на държавата от нейната властова позиция.
- Налице е значима промяна в нагласите към телесното наказание само в рамките на едно поколение родители. В същото време, тази промяна е насочена към промяна на социалната норма и налагане на разбирането, че телесното наказание не е ефективен възпитателен подход, но разкрива недостиг на алтернативи, с които то да бъде заместено и задълбочава конфликта между повишените изисквания към родителите и липсата на подкрепа, за да се справят с тях.
- Социалните мрежи онлайн чрез своите „ехо-стаи“ имат съществен потенциал за отрицателно влияние. В същото време, те предоставят възможност за създаване на общности и дискусия, ориентирана към приемането на социална норма за недопустимостта на телесното наказание, но и за прилагането на позитивни подходи за възпитание.
- Политики и кампании, насочени към промяна на нагласите към телесното наказание, биха имали устойчиво положително социално въздействие, единствено ако са изпълнени няколко контекстуални условия, водещото от които е наличието на подкрепа на родителите за прилагане на положителни възпитателни методи.

- Кодифицирането на забрана за прилагането му е съществен, но недостатъчен фактор поради липсата на цялостна политика в подкрепа на семейството, която да адресира усещането за опасност на средата и конфликта между изискванията и усещането за справяне с тях.
- Пропагандните кампании, насочени към промяна на нагласите към правото на защита от телесно наказание и закрила от страна на държавата в настоящия контекст имат съществен потенциал за влияние върху нормотворчеството и програмирането на политики по отношение на децата и семействата, включително отнасящи се до телесното наказание.
- Влиянието на политиките и кампаниите за промяна на нагласите, насочени към гарантиране на детското благосъстояние, е тясно обвързана с активното включване на родителите и адресирането на основните им страхове и притеснения.
- За устойчива промяна на нагласите към телесното наказание, е необходимо приемане и активно спазване на социална норма, която не допуска използването му и го замества с позитивни методи на възпитание. В същото време, изисква се постоянно осмисляне на тази социална норма и връщане към причините за съществуването ѝ.

Въз основа на тези изводи можем да твърдим, че **социалното въздействие на политиките и кампаниите за промяна на нагласите към телесното наказание, ориентирано към детското благосъстояние и благосъстоянието на родителите, изисква достигането на обществен консенсус за недопустимостта на тази възпитателна мярка.**

Днес сме свидетели и участници в развитието на процес, който се оказва един от най-предизвикателните и активни фактори – сблъсъкът на организирани противоположни интервенции по отношение на нагласите към телесното наказание и политиките към децата и семействата. Отворен остава големият въпрос с влиянието на социалните мрежи онлайн, при това не само по отношение на нагласите към конкретния феномен, но и изобщо по отношение на новите възможности за влияние, които те дават. Това е своеобразна борба на концепции не само за телесното наказание и родителството, но като цяло за разбирането за децата като хора със собствени права. Тя представлява научен интерес от гледна точка на протичащите процеси след сблъсъка на интервенциите и ефекта, който той има. Но може би още по-важна е оценката на този ефект от гледна точка на субективното преживяване на

хората – деца и родители - и най-вече от гледна точка на отговорността на държавните институции.

Именно изводите от изследване на тези процеси ни дават основание да твърдим, че за социалното влияние на политиките и кампаниите за промяна нагласите към телесното наказание като възпитателна мярка е необходимо да се мисли като за дългосрочна, систематично прилагана политика, която не просто търси моментно въздействие, а устойчиво развитие по отношение на осигуряването на най-добрата възможна грижа за децата през подкрепа и въвличане на най-близките и отговорни за тяхното развитие – родителите.

Предложения за използване на резултатите и виждания за насоките за последваща работа

Разбирането ни е, че предложеният теоретичен модел може да бъде използван от всяка институция и организация, която търси устойчива промяна на нагласите, ориентирана към гарантирането на детското благосъстояние.

Планирането на последваща работа по отношение на социалното влияние на политиките и кампаниите за промяна нагласите към телесното наказание като възпитателна мярка трябва да продължи в две посоки. На първо място, нужно е емпирично тестване на предложеният теоретичен модел, което да позволи оценката на социалното му въздействие с реални резултати. Препоръчително е това пилотно прилагане да бъде реализирано с групи, които включват родители от различни психографски сегменти, основно привърженици на позитивните методи на възпитание и търсещи алтернатива родители; както и с групи родители с различни образование, социален статус, местоживееие и пр. Най-много информация би дало тестването с родители на малки деца и родители на деца, които са във възрастта, в която най-често се прилага телесно наказание.

Не по-малко важно е допълнителното развитие на самия модел най-вече в посока на усъвършенстване на възможностите за количествено измерване на промяната в нагласите, които той предполага. Това съществено предизвикателство пред изследванията и моделите, отнасящи се до нагласи и социални процеси, следва да бъде подобаващо адресирано в следващи разработки, включително и по отношение на подробно разработване на

индикатори и типове данни, които се събират, заедно с изработване на скали, позволяващи измерването на количествени промени.

Разбира се, предизвикателство пред тези задачи остава големият обхват на темата и дългият период от време, които се изискват, когато става дума за промяна на нагласи по отношение на феномен, който на практика засяга всички деца и родители. Това, обаче, прави още по-важно усъвършенстването на модели за въздействие върху нагласите, които да са ориентирани към устойчивост и благосъстояние за децата – както и за техните родители.

Не на последно място, теоретичният модел трябва да бъде развит в посока на включването на ролята на самите деца. Макар да не са подробно разгледани в настоящия дисертационен труд, налице са данни както от международни проучвания, така и от национално представителното изследване на нагласите през 2018 по отношение на нагласите на самите деца към телесното наказание.

Така, приносът, който цели настоящият дисертационен труд може да бъде посочен като предимно в областта на прегледа и оценката на сега съществуващите нагласи и тяхната динамика в България, като опита да концептуализира нов подход по отношение на модела на въздействие. Без съмнение, обаче, необходимостта от последваща работа е налице – с оглед както на обхвата и продължителността на работата по отношение на нагласите по принцип, така и с оглед на специфичната ситуация на кампаниите против детските и човешките права, които са активни днес.

IV. СПРАВКА ЗА НАУЧНИ ПРИНОСИ

В дисертационния труд биха могли да се открият следните научно-теоретични и практико-приложни приноси:

- На базата на проучване на научни трудове и международно приети определения се изяснява понятийният апарат.
- Систематизиране на наличните данни от проучвания по отношение на оценката и въздействието върху нагласите и социалните норми, и по-специално влиянието на социалните мрежи, включително онлайн.
- Систематизиране и оценка на наличните данни по отношение на нагласите към телесното наказание в България.
- Анализ на прилагани политики и кампании у нас и в международен план.
- Изследване и анализ на динамиката на нагласите към телесното наказание и факторите, които им влияят.
- Създаване на модел за формиране на политики в посока на промяна на нагласи към този социален феномен.

От гледна точка на практиката, настоящият дисертационен труд има потенциален принос за в работата на надправителствените, правителствени и неправителствени организации, ангажирани с темата, като част от усилията за промяна на нагласите към използването на телесното наказание в семейна среда в търсенето на устойчива промяна за отхвърляне на тази възпитателна мярка.

V. ПУБЛИКАЦИИ И РАЗПРОСТРАНЕНИЕ

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Икономическа социология” при УНСС.

Публикации, свързани с дисертационния труд:

- Брестничка, М., 2020, „Сериозно отстъпление от грижата на държавата за децата и семействата през 2019“, в: *Годишен мониторингов доклад за напредъка на държавата в изпълнението на ангажиментите към правата на детето „Бележник: Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата?“*, София, ISSN 1314-9970
- Брестничка, М., 2021, „Социално въздействие на кампанията срещу проекта на Стратегия за детето 2019-2030 върху нагласите към правото на децата на защита от страна на държавата“ в: *„Докторантски четения“*, катедра „Публична администрация“ на УНСС, София (колективна монография с научна рецензия)
- Брестничка, М., 2021, „Progress of Republic of Bulgaria in implementation of the Convention on the Rights of the Child 2016-2021“, предварителен независим доклад пред Комитета на ООН по правата на детето, шесто периодично отчитане на България, от името на Национална мрежа за децата
- Брестничка, М., 2021, „Децата и пандемията от COVID-19“, в: *Годишен мониторингов доклад за напредъка на държавата в изпълнението на ангажиментите към правата на детето „Бележник: Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата?“* (под печат)

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА АКАДЕМИЧНА ЛОЯЛНОСТ

Декларирам, че дисертационният труд „Оценка на нагласите към телесното наказание” е авторски. При неговото разработване не са ползвани чужди публикации и разработки без съответно позоваване и цитиране, в нарушение на авторските права.